

תעודה נבטית מס' 1 מנחל חבר P.YADIN 1

שטר חוב, 10 בספטמבר, 94 לסה"נ¹

תיאור התעודה:

תעודה הכתובה בדיו שחורה על גבי פפירוס, קרועה ופגומה למדי, ומידותיה ותוכנה יוצאי דופן בין התעודות הנבטיות מנחל חבר. זהו שטר כפול² שבו הטקסט מופיע פעמיים, החלק העליון מקופל מלמעלה למטה, נקשר ונחתם ועליו מוסיף ומתקפל החלק התחתון. בתעודה זו החלק העליון קצר מן החלק התחתון והכתב בחלק העליון קטן מזה שבחלק התחתון. בשטר זה מופיעות שתי סדרות זהות של 7 חתימות כל אחת, אחת בצד הפנים והשנייה בצד הגב. להלן הנתונים הפיסיים של התעודה:

החומר: פפירוס

הלשון: ארמית נבטית עם מלים ערביות.

הכתב: נבטי, נכתב בידי סופר מיומן. החלק העליון רוט (גובה ממוצע של האות מי"ם מצעית 0.3-0.4 ס"מ; ריווח ממוצע בין השורות 0.5-0.6 ס"מ בקירוב). הכתב התחתון פורמלי מהודר (גובה ממוצע של האות מי"ם מצעית 0.5-0.7 ס"מ; ריווח ממוצע בין השורות 1 ס"מ בקירוב).

סוג השטר: שטר כפול מקושר

קבוצת התעודה שאתה נמצאה התעודה: ארכיון בבתא

מצב השטר בעת מציאתו: מקופל וקשור, ארוז ביחד עם שלשים וארבע תעודות אחרות, קרוע חלקית, חורים שנגרמו על ידי חרקים. תיאור הנזק: חלקי שורות בפינה השמאלית העליונה חסרים, קרעים במקום הקיפולים, בעיקר בחצי הימני של התעודה לכל אורכה, רוב השורות ניזוקו בחלקן.

מידות מרביות: אורך 81 ס"מ; רוחב 14.2 ס"מ

כיוון הסיבים בצד הפנים: מאונך לשורות הכתב

חיבור יריעות הפפירוס: 12 ס"מ בקירוב מראש התעודה בצידה הפנימי

כיוון הקיפול: מלמעלה למטה

גובה הקיפול העליון: 1.5 ס"מ בקירוב

גובה הקיפול הגדול ביותר: 2.7 ס"מ

מספר השורות: 66 (כולל החתימות). בטקסט העליון 10 שורות; בטקסט התחתון 42 שורות; החתימות בצד הפנים: 7; בצד הגב: 7.

גובה הטקסט: הטקסט העליון: 9.5 ס"מ בקירוב; הטקסט התחתון (ללא החתימות בתחתית הטקסט): 61 ס"מ

רוחב מרבי של הטקסט: הטקסט העליון: 13.1 ס"מ; הטקסט התחתון: 12.5 ס"מ

גובה מרבי של הרווח בין הטקסט העליון לטקסט התחתון (כולל התורן של האות למ"ד): 3 ס"מ בקירוב

מידות מרביות של השולים: אין שולים עליונים (במתכוון); השולים התחתונים חסרים. שולים ימניים: טקסט עליון: 1 ס"מ בקירוב;

טקסט תחתון: 1.7 ס"מ בקירוב (בשורה 11).

¹ פרסום ראשון של שטר זה הופיע בספר ע' ירדני, תעודות ארמיות עבריות ונבטיות ממדבר יהודה וחומר קרוב (ירושלים 2000), כרך א' עמ' 271-277, כרך ב' (תרגום אנגלי) עמ' 87-88. הפרסום כאן בא לתקן ולעדכן את התרגום והפירוש האנגלי המופיע בספר Y. Yadin, J.C. Greenfield, A. Yardeni and B. Levine (eds.), *The Documents from the Bar Kokhba Period in the Cave of Letters, Hebrew, Aramaic and Nabatean-Aramaic Papyri, Judean Desert Studies* (Jerusalem 2002), pp. 170-200.

² ראו דיון אצל ע' ירדני, תעודות נחל צאלים (באר שבע וירושלים תשנ"ה), עמ' 5; E. Koffmahn, *Die Doppelurkunden aus der Wüste Juda* (Leiden 1968)

כיוון החתימות: בצד הפנים: מקביל לטקסט; בצד הגב: במאונך לטקסט שעל צד הפנים, חתימה ראשונה מול תחילת הטקסט התחתון. הערה לעניין החתימות: חזרה לא שגרתית על כל שבע החתימות בשני צדי התעודה, לרבות חתימת הסופר. כל החתימות בכתב נבטי. הסופר: חורו בר עתו (חתם בשורה 59 ושוב בשורה 66 בגב התעודה)

מהות השטר

שטר זה הוא שטר חוב שנכתב בשם הלווה – מקימו בר עותאלהי בן חלפאלהי מעינא שחרו שבמואב. המלווה היא אשתו, אמתאיסי ברת כמנו בר עמרו. השטר נכתב במקום בשם רמון שבמואב. הבעל מצהיר שהוא חייב לאשתו מאה וחמישים סלעים, שהם חצי של מה שמכונה "ראש עקר/דן", שנועד לחכירה לשנתיים מזמן כתיבת השטר הזה. הכסף הזה הוא מחשבון המוהר של אמתאיסי. את ההלוואה של מאה וחמישים הסלעים הבעל מתחייב לפרוע בתום שנתיים. אם החוב לא ייפרע, הוא יישא ריבית כנוהג עד הזמן שתרצה אמתאיסי. כמשכון להחזר החוב משמשים כל נכסיו של מקימו. אין השטר מגלה לנו את הרקע ואת הסיבה לחוב של מקימו לאשתו. אפשר שמלת המפתח לפתרון השאלה היא המלה הערבית "אכרי" (שו' 16) שמשמעה חכירה³. מלה זו מופיעה עוד בשתי תעודות ממדבר יהודה⁴ ומתועדת בשטרות ערביים מאוחרים יותר. השערותנו היא שלבעל לא היה די כסף כדי לשלם את המוהר לאשתו ולפיכך עשה איתה הסכם שהוא ילווה ממנה מאה וחמישים סלעים כדי שיוכל להחכיר אותם לשנתיים ובכסף שיקבל תמורת החכירה הוא ישלם את החוב. מהות החכירה אינה ברורה. בהמשך השטר נזכר סכום המשכון שהוא 300 סלעים, כלומר פי שתיים מסכום ההלוואה. אפשר להניח שזהו סכום המוהר השלם, או שערך המשכון הוא כפל ההלוואה, או שחצי הסכום הוא הריבית על החוב (ואז יש להניח ריבית של מאה אחוז). גם לא ברור מה תפקידו של הערב השני – עבדעמי/נו (שם אביו אולי הופיע במקומות שניזוקו). נראה שלצורך העיסקה הזאת נדרש למקימו ערב שישלם את החוב במקומו אם מקימו לא יעמוד בתנאי ההסכם. הוא גם חותם על השטר במקום השני אחרי מקימו. בתחתית השטר מופיעה תוספת שאינה קיימת בחלק העליון ובה חזרה על התאריך, אישור על שאמתאיסי קשרה או טיפלה בשטר ושוב חוזר סכום המשכון וסכום ההלוואה. סוף השטר פגום ובו פנייה אל אמתאיסי שאם החוב לא ייפרע במועדו היא 'חיה ומהימנה ש... לעולם' (רוב השורה האחרונה חסר). הטקסט משופע במונחים משפטיים ובנוסחאות שהיו מקובלות בכתובות השטרות הנבטיים. חלק מן הנוסחאות מופיעות בשטרות נבטיים ממדבר יהודה, ובעיקר בתעודות נחל חבר 2, 3, 4, נחל צאלים 2 (גם הוא למעשה מנחל חבר כמו כל התעודות שיוחסו לנחל צאלים⁵), ובשטר המתנה הארמי, נחל חבר 7. מלים רבות הן מלים ערביות שאינן מופיעות בשום מקום אחר אלא בתעודות ממדבר יהודה. בגלל הפערים בטקסט ובגלל ריבוי המלים הערביות הלא מוכרות שבו, תעודה זו היא אחת התעודות הקשות לפירוש בין התעודות הלא ספרותיות ממדבר יהודה. לפיכך נמנענו כדרך כלל מלהשלים את הטקסט ונסיינו להרכיב את תמונת ה"מושב בחיים" שלו לפי הנתונים והרמזים המפוזרים בתוכו.

³ ראו להלן, פירוש.

⁴ ראו ע' ירדני, *אוסף תעודות ארמיות, עבריות ונבטיות ממדבר יהודה וחומר קרוב*, א-ב (ירושלים 2000), כרך ב', קונקורדנציה, עמ' 7, ובכרך א', עמ' 279, 280, 285.

⁵ ראו לעיל, הערה 4, כרך א', עמ' 290-292.

הטקסט:

פנים

הטקסט העליון, הפנימי

- 1 בתמונה באלול שנת עשרין ותלת לרבאל מלכא מלך נבטו די אחיי ושיזב [עמה בר/דמון]
- 2 די במאוב יומא הו איתי לכי אנ[תי] אמתאיסי ברת כמנו [בר עמרו עמי אנה מקימו בעלה]
- 3 :::::שחר: [כסף] סל[עי]ן מאה חדה] וחמשין [
- 4 :::::לא:ן וגן :::::] וכל מנד[עם
- 5 זעיר ושגיא די חזה לה ושמש [ו]חנה טלל חרמ] :::::]:::ן :::::ה
- 6 דמי כסף סלעין תלת מאה כלא משכון חל: מה[ימני]ן על כדי דנה חרמ:::מ] :::::ל
- 7 וערב עבדעמנו דנה בכול די עלא <כתיב וא>נחנה מקימו ועבד[עמנו] [א]לה ברא [מ]ן אצל וחלף אח:
- 8 מ:שא על חרם שמיא מה:א די בהם ::ע: מצי/פא :::::ה: פני ב/נשילין וטריק שטרא דנה
- 9 :::::א :::::]:::א כדי לכי אנתי אמתאיסי דא בכלכל די בשטרכי דנה ולמראנא רבאל מלכא
- 10 כות ::::: ולא מתנאו כל שהד/יה כ/נתב/נו הטקסט התחתון, החיצוני
- 11 בתמונה באלול שנת עשרין ותלת לרבאל מלכא מלך
- 12 נבטו די אחיי ושיזב עמה בר/דמון די במאוב יומא הו
- 13 איתי לכי אנתי אמתאיסי ברת כמנו בר עמרו עמי אנה
- 14 מקימו בעלה בר עותאלהי בר חלפאלהי די עמר בעינא שחרון [די]
- 15 במאוב [כס]ף סלעין מאה חדה וחמשין פר/נס ראש עקר/דן
- 16 די לאכרי ש[ני]ן תרתין מן זמן שטרא דנה והן לא יפרע לממטא
- 17 זמנא די על[א כתיב] :::::א] ש[טרא דנה רבא עלוהי חליקה עד זמן די
- 18 תצבא אמתאיסי דא וכספא דנה מן עדי מהר אמתאיסי דא
- 19 ומשכון נכסיא דנה ורביתה כל די איתי למקימו דנה מן
- 20] [ג] [ג] [ג] [ג] :::::ת אנוש ח:ינה וטריקה
- 21 ען וחגרה וחכף ועללה וארען וכרמין ובתין ודרי/ון וגנין ון] [ן
- 22 ופרעונין וקנין כלה די אצל ופרע וגן ונבע וש::ד/ר עלאני
- 23] [ג] [ג] [ג] [ג] :::]:::]: וספר ותקף כלה וכתבי
- 24 כרזא מנה ופקדונין וענשן ו:::ן ו:::ן ולבשין ומני נחש
- 25] [ע ו:::ט::נ/בם ועמר ושללין וצנעת כסף ודהב
- 26] [ג] [ל] ::: ומשח וחרף ועללה
- 27 ושבחה וגרמה ו::ה ו::ת:ה ו::ה:ה ומצי ותד/ר/ב/נתב/ני
- 28] [ך ושותפו ורחמם וחבלל ועללל וחלץ ותעין ועד/רי
- 29 [ומותו] :::]:::]: [י] [ת::ח:ן] [וס/מחד/רו
- 30 ויתוב ויהוא לה מן כען :::::א:::תה ובכל אתר [כ]לה
- 31] [כל מנדעם זעיר ושגיא די חזה ויחזא לה שמש
- 32 [וחנה ט]לל] [ן] [ן גר/וח ו:חנה וחלץ ותע]ין

- 33 ועד/רי ומותו די לה על אנפי ארעא ותחות שמיא דמ<: >כי כספ
- 34 [ס]ל[עין תל]ת מאה כלא [משכון ח:: מה]י[מנין על כדי דנה
- 35] וערב מקימו דנה בר [עותא להי וערב עבדעמ/ניו דנ]ה
- 36 [בכל] די ע[לא] כתיב ואנחנה מקימו ועב[דעמ]ניו אלה ברא מן אצל וחלף
- 37] [ג]ל [ל]ע או מצ'י/פא: [ ]
- 38 אלה :: פ'י ב/נשילין וטריק שטרא דנה עלידהם כחליקת טריקה
- 39] תלת והן יחשח על פרעונה
- 40 לקבלה די יפרע תלת שלטונא וכל דרא ונפקה די תתדרא ותנפק
- 41] :: [ג]ל [ל]ע או מצ'י/פא: [ ]
- 42 לכי אנתי אמתאיסי דא בכל כל די בשטרכי דנה ולמראנא רבאל מלכ[א]
- 43] כות : [ואחריה ואנוש די שטב[א]
- 44 דנה יחסן מן מלמיה למאחד כל אחד די להם על כל די בשטרא דנה
- 45 [עד ע]לם ולא מתנו >בכל< שה[די]ה [כי/תב/נו
- 46 [בתמונה]ה [בא]ל[ו]ל שנ[ת עשרי]ן [ות]לת לרבאל מלכא מלך נבטו
- 47 די אחיי ושיזב עמה יומא הו טרקת אמתאיסי ברת
- 48 [כמנ]ו[ן בר עמרו]ה/ם [כ]ל די
- 49 גר/וח וחי:ה [וח]לץ ותעין די להם דמי כסף סלעין תלת מאה
- 50] ה[ ]לה עליהם סלעין מאה
- 51 [חד]ה וחמשין די הן לא יפרעון כדי בה אנתי חיא ומהימנה די
- 52] ה[ ]לעלם
- חתימות
- 53 מקי[מו ע]ל[ן נפשה] כתביה
- 54 [עבדעמ/ניו ע]ל[ן נפשה] כתביה
- 55 [ז]ידו בר שה/ר/דו שהד כתבידה
- 56 תימו בר הור/דו כתבידה
- 57 :: ק בר :: מי כתבידה]
- 58 [ונה בר חלפא]ל[ה]י שה[ד] כתבידה
- 59 [חורו בר עותו] ספרא :: ת[ ]ה
- אחור
- חתימות
- 60 מקימו על נ[פשה] כתביה
- 61 עבדעמ/ניו[ן] על נ[פשה] כתביה
- 62 זידו בר ש[הד/ר] שהד כתבידה
- 63 תימ[ן] בר הו[ד/ר] כתבידה
- 64 :: ק בר] מי כתבידה
- 65 ונה בר חלפא להי שהד כתבידה
- 66 חורו בר עותו ספרא :: תבה

תרגום הטקסט:

פנים

החלק הפנימי, העליון

תאריך	1 בשמונה באלול שנת עשרים ושלוש לרבאל המלך, מלך נבטו, שהחייה והציל [את] עמו,
מקום	ב... 2 שבמואב,
הצדדים והחוב	(ב) יום ההוא יש לך, א[ת] אמתאיסי בת כמנו [בן עמרו, עמי, (= אני חייב לך), אני, מקימו, בעלה, 3...].
סכום החוב	דמי כסף [סל] עי[ם] מאה אחת [וחמשים ...].
?	... 4 ... וגו[ונ]סתר ... [כל דב] 5 קטן וגדול שראוי להלו
?	ו(ב) שמש [ו] נטיית צל, חרם [...] ...
ערך המשכון	6 דמי כסף סלעים שלוש מאות (סך-) הכל משכון ... מה[ימני]ם על כאשר זה חרם [...] ...
ערבות	7 וערב עבד עמנו/ו הזה בכל (מה) שלעיל > כתוב, ו
התחייבות?	ואנחנו - מקימו ועבד[עמנו/ו] אלה - חוץ מעיקר ותמורה ...
	8 ... על חרם השמים ... שבהם. ... מתמיד (?) ... בשליס ונשולים ...
קשירת השטר?	ונקשר וטופל השטר הזה 9 ... כאשר לך, את, אמתאיסי זאת, בכל-כל שבשטרך הזה.
חלק למלך	ולאדוננו רבאל המלך 10 כמו כן.
?	....
?	ולא עיכבו בכל (מה ש) העדים יתנו וכתבו ואישרו \ (או: תוכף (את) גוף השטר ...).
	החלק החיצוני, התחתון
תאריך	11 בשמונה באלול, שנת עשרים ושלוש לרבאל המלך, מלך נבטו, שהחייה והציל (את) עמו,
מקום	בר/דמון שבמואב,
הצדדים והחוב	(ב) יום ההוא יש לך, את אמתאיסי בת כמנו בן עמרו, עמי (= אני חייב לך), אני, 14 מקימו בעלה, בן עותאלהי בן חלפאלהי, שגר בעינא שחרון [ש] 15 במואב,
סכום החוב	[כס]ף סלעים מאה אחת וחמישים,
חכירה	חלק... ראש (=קרן?) חשבוננו(?) ההסכמה הנכס? (שלנו?) 16 של חכירת ש[ני]ם שתיים מזמן השטר הזה.
ריבית הקנס	ואם לא יפרע בהגיע 17 הזמן שלעיל [כתוב] ... ה[ש]טר הזה ירבה עליו (כ) נוהג, עד זמן ש 18 תחפץ אמתאיסי הזאת.
הכסף מהמוהר	והכסף הזה מחשבון המוהר (של) אמתאיסי הזאת.
משכון וריבית	19 ומשכון הנכסים הזה וריביתו -

פירוט המשכון כל (מה) שיש למקימו הזה מ²⁰[...]ים] [...]ים] [...]ים] ... אדם ... והקשירה והנוהל ²¹... וחדר... ותמרים ויבולם, וקרקות וכרמים ובתים וחצרות וגנים ו...ים ²²ופרעונות וכל קניין שהשריש והסתעף ונסתר/וגן ונגלה/ומעיין ו... ו... ²³[...]ים] [...]ים] [...]ים] ומסמר, וכל (כתב) תקף, וכתבי ²⁴הכרזה, ... ופקדונות, ועונשים (=קנסות?) ו...ים ו...ים ומלבושים וכלי נחושת ²⁵[...] וצמר ותכשיטים ומלאכת כסף וזהב ²⁶[...]ים] [...] ... ושמן ותמרים ויבולם ²⁷ורוחים ו... ו... והתמדה ו... ²⁸[...] ושותפות וחברות(?) ו... וחילוץ ופירוט ו... ²⁹[...] ... וישוב ויהיה לה מעתה ... ובכל מקום, [כו]לו. ³¹[...] וכל דבר קטן וגדול שראוי ושי(היה) ראוי לה/ו, (ב)שמש... ³²[ונטיית צ]ל, הרס/ביטול/פציעה וחילוץ ופירוט ³³... שלה/ו על פני הארץ ותחת השמים - דמי כסף ³⁴ [ס]ל[עים] של[ו]ש מאות הכל [משכון]. מהימנים וערבים ... מה[י]מנים, על כאשר זה ³⁵[...] וערב מקימו הזה בן] עותאלהי וערב עבדעמנ/ו הז[ה] ³⁶בכל] (מה) שלע[יל] כתוב. ואנחנו - מקימו ועב[דעמ]נ/ו אלה, חוץ מעיקר ותמורה ³⁷[...] או ... ³⁸אלה ... , בשלים/נשולים/ ?

... ושטור/נקשר השטר הזה על ידם כנוהג הנהלה/ההליך/הקשירה קשירת השטר? ³⁹[...] ש[ליש] (?) ואם יצטרך לפרעונו ⁴⁰לקבלול/לעומתו - שיפרע שלישי (מה שב)רשות(ו) וכל פרעון מוקדם? החזרה (?) והוצאה שתוחזר (?) ותוצא ⁴¹[...] [שלא] [...] ⁴²לך, את, אמתאיסי הזאת, בכל<כל> שבשטרך הזה. חלק למלך ולאדוננו רבאל [ה]מלך ⁴³[כמו כן]. תוקף השטר [...] ואחראי(?)/ויורש(?) ואדם ש(את) [ה]שטר ⁴⁴הזה יחזיק מ... לאחז כל אוחז שבהם/שלהם על כל (מה) שבשטר הזה ⁴⁵[עד עו]לם. ולא עיכבו בכל (מה ש)הע[די]ם [י]תנו[כ]תבו[אי]שרו / (או: תוכף (את) גוף השטר ....) ? תאריך ⁴⁶[בשמונ]ה [בא]ל[ו]ל שנ[ת] עשר[ים] וש[לוש] לרבאל המלך, מלך נבטו, ⁴⁷שהחיייה והציל (את) עמו, קשירת השטר? ביום ההוא קשרה/טיפלה אמתאיסי בת ⁴⁸[כמנ]ו[ן] בן עמרו .... כל (מה) ש⁴⁹הרס/ביטול/פציעה ... ו...[חי]לוץ ופירוט שלהם, המשכון+ריבית? דמי כסף סלעים שלוש מאות ⁵⁰[...] עליהם סלעים מאה ⁵¹[אח]ת וחמשים, שאם לא יפרעו כאשר בו - את חיה ומהימנה ש ⁵²[...]....

חתימות	53 מקימו לע[צמו] כתבו;
	54 [עבדעמ/ו] ל[עצמו כתבו];
עדים	55 [ז]ידו בן שהד/רו, עד, (ב)כתב-ידו;
	56 תימו בן הוד/רו (ב)כתב-ידו;
	57 [ק בן ..מי (ב)כתב-ידו];
	58 [ונה בן חלפא]ל[ה]י ע[ד], (ב)כתב-ידו;
הסופר	59 [חורו בן עותו]הסופר ...[...].

אחור

חתימות	60 מקימו לע[צמו] כתבו;
	61 [עבדעמ/ו] ל[עצמו] כתבו;
עדים	62 זידו בן ש[הד/רו] (ב)כתב-ידו;
	63 תימ[ו] בן ה[ד/רו] (ב)כתב-ידו;
	64 [ק בן ..מי (ב)כתב-ידו];
	65 ונה בן חלפאלהי (ב)כתב-ידו;
הסופר	66 חורו בן עותו הסופר ....

פירוש:

התאריך: הנוסח המלא של פסקת התאריך ותאריך של רבאל ב' מופיעים בתעודות הנבטיות מס' 2 ו-3 מנחל חבר. כאן מופיע נוסח מקוצר. התאריך 8 באלול שנת 23 לרבאל ב' מקביל ל-10 בספטמבר, 94 לסה"נ.

השמות: רוב השמות בתעודה זו ידועים מאוצר השמות הנבטיים המופיעים בתעודות ובכתובות הנבטיות השונות. רוב השמות הם ערביים (השווה נגב 1991⁶ וירדני 2000, כרך ב' קונקורדנציה⁷).

השם אמתאיסי (= האמה של איסיס) מורכב עם שם האלה המצרית. השמות מקימו, עמרו, כמו, ועבדעמי/נו (י"ד ונו"ן זהות בצורתן בכתב זה), זידו בר שחרו, תימו בר הוד/רו וחורו בר עותו מסתיימים כולם בסיומת השמנית הערבית שהיא תנועת ׀ ארוכה. בשמות חלפאלהי ועותאלהי מופיעים השורשים הערביים ח'לפ (להחליף, 'לשים במקום...') ו-ע'ות' ('עזרה').

השם ונה (ראו גם נ"ח 18 ש' 80) מתועד בצורה ונא בנבטית, צפאית ות'מודית (נגב 1991, עמ' 24) ואולי גזור מהמלה הערבית ואני ('חלש?' 'אטי?'). בצורה וני מופיע השם בחרס ארמי מאידומיאה (ISAP 1876=EN).

(82).

⁶ Negev, Avraham. 1991. *Personal Names in the Nabatean Realm*. Qedem 32. Jerusalem.

⁷ ראו לעיל, הערה 3.

שמות המקומות: שם המקום שבו נכתב השטר הוא ר/דמון שבמואב. המקום לא זוהה עד כה בוודאות וכך גם מקום מושבו של מקימו - עינא שחרו - שהיה אולי סמוך לר/דמון. אצל Wenning⁸, עמ' 72-73, מופיע מקום בשם ח'רבת אַם-רַמְאָנָה בדרום מואב, מצפון לואדי אל-חסא (אתר 88), ומקום בשם רַג'ם שוח'אר (אתר 100) במרחק כ-30 ק"מ ממזרחו וממערב לדרך המדבר של מואב (ראו שם, מפה 4, איזור L). המרכיב רמאנה ידוע גם במקום אחר במואב. השם מואב כתוב כאן מאוב (שו' 2 ו-12), **אולי כהגייתו המקומית**. **החוב:** בשו' 3 ובשו' 15 מופיע סכום החוב שעליו מצהיר הבעל במלים "איתי לך ... עמי" ('יש לך עמי'), כלומר, 'אני חייב לך'. הביטוי הזה מופיע בשטרות ארמיים כגון נ"צ 24א שו' 91 (והשוו "די איתי לי בדכון" [=בידכון=בידכם], במצדה 554 שו' 3) וכנגדו "לא איתי לי עמך" בנ"צ 13 שו' 108. הביטוי מופיע גם בכתובות קבר נבטיות ובצדו הביטוי "איתי ל... על"11. הביטוי מופיע כבר בתקופה קדומה יותר בשטר ארמי ממצרים¹² ובצדו נפוץ יותר הביטוי "איתי ל... על"13.

הסכום של מאה וחמשים סלעים מופיע בשו' 3 (בהשלמה), 15, ושוב בשו' 50-51. בשו' 15 מתואר הסכום כ "פנ/רס ראש עקר/דן" (המלה הראשונה נסמכת ל'ראש' ואינה יכולה להתפרש כשייכת למלה הקודמת, 'סלעין') שפירושו אולי 'חלק/חצי מעיקר נכסי דלא דלא נייד' או 'חלק/חצי מעיקר ההסכם'. קריאת האות השנייה במלה פנ/רס אינה ודאית. אם נקרא פרס אפשר לפרש את המלה כ'חלק' או 'חצי'¹⁴ (מן האכדית *parāsu* 'לפרוס', 'לחלוק'¹⁵) מה שמתאים יפה להקשר. המלה 'ראש' משמעה כאן 'ראשית', 'עיקר'¹⁶. המלה עקד/רן אולי גזורה מהמלה הערבית עקאר במשמעות 'נכסי דלא נייד' ואולי מן השורש הערבי ע'ק'ד' שמשמעו 'לקשור' ובמקרה זה אולי המשמעות היא 'הסכם' [ן] הסופית מייצגת את התנוין או את סיומת המדברים¹⁷.

חכירה לשנתיים: המלים "די לאכרי [ן] [ש]נין תרתין מן זמן שטרא דנה" ('שלחכירה [ל?]ש[ני]ם שנים מזמן השטר הזה') בשו' 16 הן משפט משועבד לפסקה הקודמת המסתיימת במלים "פנ/רס ראש עקד/רן". ההסבר לעניין החכירה מופיע כנראה בהערה שנוספה מאוחר יותר, בשו' 18 "וכספא דנה מן עדי מהר אמתאיסי דא" ('והכסף הזה [הוא] מחשבון/הסכם מוהר אמתאיסי הזאת'). על סמך פסקאות אלה, אנו נוטים לפרש את הרקע לחוב של מקימו לאשתו. מדוע נצרך מקימו ללוות מאשתו את מאה וחמשים הסלעים? אם הכסף הזה היה מחשבון המוהר של אמתאיסי, ייתכן שהמוהר לא שולם במלואו על ידי הבעל וכדי שיהיה בידו הכסף לתשלום המוהר, נזקק ללוות מאמתאיסי נכס, אולי אדמה, בשווי של המוהר, כדי להחכירה לשנתיים, ותמורת היבול תשמש להחזרת החוב.

⁸ Wenning, Robert. 1987. *Die Nabatäer – Dekmäler und Geschichte: Eine Bestandesaufnahme des archäologischen Befundes*. Novum testamentum et orbis antiquus 3. Freiburg: Universitätsverlag; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

⁹ ע' ירדני, תעודות 'נחל צאלים', עמ' 77.

¹⁰ שם, עמ' 60-54.

¹¹ ראו לעיל, הערה 4, כרך ב', קונקורדנציה, עמ' 187.

¹² ב' פורטן וע' ירדני, אוסף תעודות ממצרים העתיקה, כרכים א-ד (1986-1999), כרך ב' B5.6:11.

¹³ לעיל, הערה 9, למשל, B4.6:3.

¹⁴ ראו Jastrow, Marcus. *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*. New York, 1975. עמ' 1233.

¹⁵ ראו דיון מפורט לעיל, הערה 1, עמ' 190-191.

¹⁶ ראו לעיל, הערה 12, B4.2:5, 'ראש' בהקשר דומה, אבל ב-B3.1:6 מופיעה במקום זה המלה 'רשא' בפסקה "ירבה מרביתא כרשא חד כחד" ('תרבה הריבית כמו ה'ראש' [הקרן] אחד לאחד).

¹⁷ ראו "די אנתן לכי עקרנא/עקדנא די עלא" תעודה מס' 4 מנחל חבר (P. Yadin 4), שו' 14 ו-16, לעיל, הערה 4, כרך ב', קונקורדנציה, עמ' 120.

המלה הערבית "אכרי" ('חכירה'; ערבית אפרא' מן השורש כ'ר'י'), המופיעה גם בתעודות מס' 2 ו-3 מנחל חבר¹⁸, מתועדת בשטרות ערביים קדומים¹⁹.

ההלוואה מחשבון/הסכם המורה: המלה "עדי" היא אולי המלה הארמית שמשמעה 'חוזה', 'הסכם' ואולי מן השורש הערבי ע'ד'ד' ('למנות', 'לספור'), ובמקרה זה היו"ד אולי באה להביע סמיכות? המונח "מהר" (שו' 18) גזור מהשורש מ'ה'ר', אולי מאכדית māru = 'לשלוח'²⁰ המלה כבר מופיעה בארמית של יב²¹. בערבית מקר = תשלום בשביל האשה, כמשמעותה במקרא (למשל שמות כב, 16 "מ'הר הבתולות". וכפועל - "מ'הר ימ'הרנה לו לאשה" [שמות כב, 13]). המלה הארמית קיבלה גם משמעות של כסף הכתובה (מכילתא משפטים, נזיקין, פרשה יז לשמות כב, 15). בתעודות המשפטיות ממדבר יהודה המלה מופיעה רק כאן ואולי בהשלמה בכתובת בבתא (תעודה מס' 10 מנחל חבר)²².

פסקת הקנס: (שו' 16-18) כנראה ניזוקה בחלק העליון. הפסקה מנוסחת כמשפט תנאי הפותח במלים "והן לא" ('ואם לא'). הסיפא של המשפט הוא "שטרא דנה רבא עלוהי חליקה עד זמן די תצבא אמתאיסי דא" ('השטר הזה, ירבה עליו²³ כנוהג, עד הזמן שתרצה אמתאיסי הזאת') - אם השטר לא ייפרע במועד תחול על סכום החוב ריבית לפי הנוהג. הנוהג אינו מפורט ואין מידע לגבי גובה הריבית²⁴. הפועל 'רבא' (מן השורש ר'ב'י' = 'לגדול', 'לצמוח') הוא אולי צורת הבינוני ומכוון לעתיד²⁵. המלה הערבית 'חליקה' ('טבע', 'נוהג') מופיעה בשטר הארמי מס' 7 מנחל חבר ובשטרות הנבטיים משם, מס' 2, 3, 6 ו-36²⁶.

המשכון והריבית: בשו' 3-5 בחלק העליון ובשו' 19-34 מופיעה רשימה מפורטת של נכסיו של מקימו, לרבות כל הרווחים שיהיו לו. אלה ישמשו משכון וריבית להחזר החוב לאמתאיסי אם החוב לא ייפרע במועדו, כעבור שנתיים מיום כתיבת השטר. המלה "משכון" מופיעה בספרות התלמודית והיא מלה שאולה מאכדית²⁷. הפועל הדנומינטיבי (הגזור משם) 'משכן' מופיע בתעודה הנבטית מס' 36 מנחל חבר (פפירוס סטרוקי)²⁸ ובכתובות קבר נבטיות, בפסקה האוסרת שימוש בנכס כמשכון לחוב²⁹. מונח זה גזור מהשורש האכדי šakānu ('להניח', 'לשים', ומכאן 'להפקיד' דבר תמורת דבר שנתקבל).

ערך המשכון: (שו' 6, 33-34), ערך המשכון הוא שלוש מאות סלעים, כלומר, כפל החוב של מאה וחמשים הסלעים. נראה שערך זה כולל את הריבית שתשולם במקרה של אי פרעון החוב.

¹⁸ ראו לעיל, הערה 3.

¹⁹ ראו Grohman, Adolf. *Arabic Papyri in the Egyptian Library*, 6 vols. (Cairo 1934-1974); *ibid. Arabic Papyri from Hirbet el-Mird*. Bibliothèque du Muséon 52 (Louvain: Publications universitaires 1963)

²⁰ המלים tamīrtu, tamārtu פירושו 'מתנה' (וגם מכתב).

²¹ לעיל, הערה 12, למשל, B3.8:4 ועוד.

²² לעיל, הערה 4, כך א', עמ' 125-130.

²³ ראו לעיל, הערה 12, B3.1:4, את הצירוף "ירבה עלי".

²⁴ ראו לעיל, הערה 14. האם גם כאן הריבית היא כגובה הקרן? (אבל ב-B3.1:5 וב-B4.2:2 גובה הריבית הוא החלק העשרים של השקל לחודש אחד).

²⁵ הפועל ר'ב'י' במשמעות זו מופיע בשטרות מיב (לעיל. הערה 10, למשל 6, B3.1:4, B4.2:5, ועוד). בשטרות אלה מופיע שם העצם 'מרבית' (=ריבית) ואילו בשטר שלנו מופיעה המלה בצורה 'רבית' (במקרא מופיעות הצורות 'מרבית' ו'תרבית' [ויקרא כה: 37-36; יחזקאל יח: 6, 13, 17; כב: 12]). השו' גם למלה האכדית ribbatu(m) שפירושה 'חוב שלא שולם', ומילולית, 'ריבוי', 'גידול', 'הוספת ריבית' (CAD R 315-317).

²⁶ ראו לעיל, הערה 4, כך ב', קונקורדנציה, עמ' 54-55.

²⁷ ראו סוקולוף DJPA עמ' 334; CAD M 1:368-374.

²⁸ לעיל, הערה 4, כך ב', קונקורדנציה, עמ' 102.

²⁹ ראו למשל, לעיל, הערה 4, כך ב', קונקורדנציה, עמ' 244.

המשכון כולל את נכסיו של מקימו המפורטים ושאינם מפורטים בשטר והמכונים "וכל מנדעם זעיר ושגיא" (וכל דבר קטן וגדול).

פירוט המשכון: רשימת הנכסים כוללת סדרות של מלים ערביות וסדרות של מלים ארמיות וגם צירופים בלשון מעורבת במלים ערביות וארמיות. מלים רבות קטועות או חסרות וחלק מן המלים הערביות אינן ידועות ותרגומן משוער (ראו לעיל, את התרגום לעברית). שלא כמו בשטרות המכר הנבטיים מנחל חבר, נראה שאין כאן הקבלה בין המלים הארמיות והערביות אלא יש הופעה לסירוגין של קבוצות מלים ערביות וקבוצות מלים ארמיות.

המלה "אנוש"³⁰ (שו' 20; ראשית השורה קרועה ברובה) היא אולי הסומך בצירוף סמיכות עם המלה הקודמת שלא נתפענחה והמסתיימת בתי"ו. הרשימה שאחרי כן קטועה בחלקה והיא כוללת נכסי דלא נייד, כגון אדמות וכרמים ובתים וחצרות וגנים ומעיינות, תעודות ושטרות, פקדונות וקנסות (שמקימו גבה?), לבוש, כלי נחושת, צמר ותכשיטים, כלי כסף וזהב, ושמן ותמרים ויבולם ורווחיהם, ועוד כל דבר קטן וגדול שיש למקימו ומה שיהיה לו בעתיד בכל מקום, על פני הארץ ומתחת לשמים. וכל זאת בערך של שלוש מאות סלעי כסף.

המלים הערביות שבפירוט המשכון: התרגום של חלק מן המלים ידוע ושל אחרות משוער: "טריקה" (שו' 20; דר'/'קשירה'/נוהל' [המובן בהקשר זה אינו נהיר]) – מן השורש הערבי ט'ר'ק' ('לקשור'). "חגרה" (שו' 21; 'חדר'/'תא'/'הגבלה'?) אולי מן המלה הערבית ח'ג'רה במשמעות זו, ואולי מן השורש ח'ג'ר' ('להגביל'). "חרף ועללה" (שו' 21, 26; תמרים ויבולם³¹), מן השורש ע'ל'ל' (האות הראשונה היא כנראה האות הערבית ע'י'ן³²). "די אצל ופרע" ('שהכה שורש והסתעף', מן הפעלים הערביים אָצַל [להכות שורש]³³ ופָרַע [להסתעף]). סמיכות המלים "וגן ונבע" למלים "די אצל ופרע" יכולה אולי להצביע על היותן מלים ערביות – גֶן ('נסתר') ונָבַע ('נגלה') ולא דווקא ארמיות ('גן ומעייין'³⁴). "... ועלאני" (שו' 22; '... ומפורסם/ידוע?'; אולי מהמלה הערבית עֲלָנִיָה [שורש ע'ל'ן', 'לפרסם', 'להודיע ברבים']). "צנעת כסף ודהב" (שו' 25; 'מלאכת כסף וזהב'. ערבית צָנַעַה [מלאכה]). "ומצי" (שו' 27; ?) אולי זו מלה ערבית מצ'י אך הפירוש אינו נהיר וגם ההקשר אינו ברור (קריאת המלה שאחריה אינה ברורה ואין לדעת אם היא ערבית או ארמית); "ורחמם וחבלל ועעלל וחלץ ותעין" (שו' 28, 32, 49 [רק "חלץ ותעין"]; 'וחברות (?) ו... ו... וחילוץ ופירוט?'). המלה האחרונה בשורת המלים הזאת היא ערבית בוודאות – תַעִין ('פירוט'). המלה "רחמם" יכולה להתפרש כמקבילה למלה הארמית הקודמת לה "שותפו". המלה "חלץ" יכולה להתפרש על פי הערבית ח'לַץ ('שחרור', 'חילוץ'). הצירוף מופיע גם בתעודות מס' 2 ו-3 מנחל חבר³⁵. שתי המלים הראשונות לא נתפרשו בוודאות ואולי אינן ערביות³⁶.

המלים הארמיות שבפירוט המשכון: בשו' 20-21 מופיע רצף של נכסי דלא נייד – "וארען וכרמין ובתין ודרין וגנין" ('וקרקעות וכרמים ובתים וחצרות וגנים'). קריאת המלה שבסוף שו' 21 אינה ברורה אבל גם היא מסתיימת בנו"ן הריבוי. "ופרעונין" בשו' 22 אולי מכוונת לחובות שמקימו פרע או יפרע. המלים "וקנין כלה" ('וכל קניין') באות למנוע הסתייגויות של הלווה בעת פרעון החוב. בשו' 23-26 שוב מופיעה סדרה של מלים

³⁰ המלה 'אנוש' או 'אנוש' ('בן אדם') מופיעה בשטרות ארמיים ונבטיים רבים בפסקת המגן (ראו לעיל, הערה 4, כרך ב', קונקורדנציה, עמ' 11, 12, 190, 191).

³¹ הצירוף מופיע גם בתעודה מס' 7 מנחל חבר (ארמית), שו' 4 שם המלה הראשונה כתובה "חרוף" והשנייה "ועללה" (עם כינוי הנסתר – 'הכנסתו').

³² המלה 'עלתא/ה' ('יבול' או 'הכנסה'; משורש ע'ל'ל' [להיכנס]) מופיעה באוסטרקונים ארמיים מאידומיאה בני המאה ה-4 לפני סה"נ (ISAP 944, 1547, 1757). ראו גם יסטרוב, עמ' 1084, עללא, עללתא, באותה משמעות.

³³ שם העצם אצל ('שורש', 'עיקר', 'נכסי דלא נייד') מופיע בשו' 7 ו-36.

³⁴ ראו לעיל, הערה 1, עמ' 222. כאסמכתא לפירוש על דרך הארמית של המלה "נבע" אפשר אולי להביא את המלים "נבעי" ו"נבעא" המופיעות בשני אוסטרקונים ארמיים מהמאה ה-4 לפני סה"נ מאידומיאה (ISAP 36, 2543) ולפי ההקשר נראה שהן מכוונות שם למעיינות.

³⁵ ראו לעיל, הערה 4, חלק ב', קונקורדנציה, עמ' 55, 149.

³⁶ "חבלל" יכולה אולי להתפרש מן השורש ח'ב'ל' ('ערבון', 'משכון', 'חבול') ו"עעלל" מן השורש ע'ל'ל' ('הכנסה').

ארמיות. ראשיתה של שו' 23 קרועה. בסופה מתחילה רשימה של מיני שטרות – "וספר ותקף כלה וכתבי כרזא מנה ופקדונין וענשין" ('ושטר, וכל [שטר] תקף, ושטרות הכרזה... (?), ופקדונות וקנסות'). המלה "ספר" פירושה 'שטר'³⁷. המלה הארמית "תקף" ('[שטר] תקף') מופיעה גם בתעודות הנבטיות מס' 2 ו-3 בהקבלה למלה הערבית ת'בת³⁸. "כלה" היא המלה 'כל' עם כינוי חוזר והמשמעות כאן היא כנראה 'וכל [שטר] תקף'. "כתבי כרזא" הם סוג של תעודות משפטיות המעידות על הכרזה פומבית בנוגע לנכסים³⁹. המלה "כרזא" אולי שאולה מאכדית (kirezzi <*kirezzi) ואולי מפרסית דרך היוונית (ξῆσῳα). המלה "מנה" ('ממנו') אולי מתייחסת למקימו(?). "פקדונין" הם פקדונות ו"ענשין" הם כנראה קנסות. שתי המלים הבאות ברשימה אינן קריאות אך נראה שגם הן מונחים בריבוי. אין לדעת אם הן שייכות לרשימת התעודות או לרשימה התוכפת אחריה הכוללת חפצים שונים (שו' 24-25). אלה כוללים "לבשין" ('מלבושים'), "מני נחש" ('כלי נחשת'); המלה "מני" היא ריבוי סמיכות וגזורה משורש א'נ'י ('יחיד מאן'⁴⁰). כאן נשמטה אל"ף השורשית. ראשיתה של שו' 25 קרועה, ויש להניח שבה היו עוד פריטים ברשימה. בהמשך השורה מופיעה המלה "עמר" ('צמר') ואחריה המלה "שללין", שפירושה כנראה 'תכשיטים' והיא מקבילה ל"שלשלות" ול"שרשרות" (בחילופי העיצורים האפיים למ"ד ורי"ש)⁴¹. בשו' 26 נמשכת הרשימה בסדרה של מונחים המציינים מוצרי מזון. מחציתה הראשונה של השורה קרועה ולקראת סופה מופיעה המלה הארמית "משח" ('שמן') ומיד אחריה המלים הערביות "חרף ועללה" ('תמרים ויבולם'; ראו לעיל). שו' 27 שוב מתחילה במלים ארמיות "ושבחה וגרמה" ('ושבחו ועצמו' [=הערך המוסף של הנכס ועיקר הנכס]) ואחריהן עוד שלוש מלים שלא נתפענחו. המלה "שבח" קרובה לאכדית >šamāhu <šawāhu⁴². "גרם" היא 'עצם', ו"גרמה" פירושו 'עצמו'. בהמשך השורה מופיעה המלה "ומציי" (אולי מלה ערבית?), המופיעה גם בשו' 8 ואולי, עם אל"ף בסופה, גם בשו' 37. מלה זו לא נתפרשה וכך גם המלה שאחריה שקריאתה אינה ודאית. בשו' 28 מופיעה המלה הארמית "ושותפו" ('ושותפות'), שצורתה צורת הנפרד הרגילה בארמית של כמה שמות ממין נקבה. אחריה מופיעה המלה "ורחמם" ('וחברות')? שהיא אולי מקבילתה הערבית. המלה "רחמם", כמו המלים החידתיות "וחבלל ועעלל" שאחריה, מסתיימת בהכפלת אחת מאותיות השורש ר'ח'מ' ('לאהוב', 'לרחם'; השורש קיים בארמית וגם בערבית) וצורה כזו אינה מצויה בארמית. "ועד/רי [ומותו]" (שו' 28-29/33, 43) הן אולי מלים ארמיות

³⁷ ראו "ספר תרכין וגט שבקין" בתעודה מס' 19 מואדי מרבעת, שו' 7 ו-20 (לעיל, הערה 4, כרך ב', קונקורדנציה עמ' 109). המלה שאולה מאכדית šipru ומשמשת לציון 'אגרת' בתעודות עבריות (למשל, ש' אחיטוב, *הכתב והמכתב* [ירושלים 2012], עמ' 62 ו-188) ובמשמעות 'שטר' (ומעט במשמעות 'אגרת') בתעודות ארמיות ממצרים (למשל, לעיל, הערה 12, כרך א', A2.5:4, כרך ב' B3.8:45 ועוד הרבה).

³⁸ ראו לעיל, הערה 1, עמ' 221.

³⁹ כגון הכרזה על התרה של תפיסת נכסים מן הלווה במקרה שהחוב לא שולם. ראו לעיל, הערה 12, כרך א', עמ' 265, תעודה מס' 36 מנחל חבר (פפירוס סטרקי), שו' 16, 17, 18, 31; וכמו כן את המאמר של ירדני על תעודה זו (באנגלית): Ada Yardeni, 'The Decipherment and Restoration of Legal Texts from the Juean Desert: A Reexamination of Papyrus Starcky (P. Yadin 36)', *Scripta Classica Israelica*, vol. XX (2001) pp. 121-137.

⁴⁰ 'מאן' מופיעה בתעודות ארמיות מהתקופה הפרסית ממצרים העתיקה (לעיל, הערה 4, למשל B3.13:11 "מאן נחש ופרזל"; ובריבוי, למשל B2.9:5 "מאני נחש ופרזל מאני עק וחוצן", ועוד הרבה, וגם "מני נחשא" [A3.9:5]). "מאן" גם מופיעה באוסטרקון ארמי מהמאה הרביעית לפני סה"נ מאידומיאה (ISAP 540). משורש א'נ'י גזורה גם המלה 'אניה'.

⁴¹ ראו את המלה שללין ואת השורש ש'ל'ל' ('לכבול', 'לאסור' [בשרשרת]) במילון הארמית הארצישראלית של מיכאל סוקולוף (*DJPA*) עמ' 553-555. (המלים הערביות "צנעת כסף ודהב" מתייחסות למלה "שללין" שלפניהן).

⁴² ראו סוקולוף, לעיל, הערה 39, עמ' 534.

⁴³ הרצף "חלץ ותעין ועד/רי ומותו" מופיע גם בתעודות הנבטיות מנחל חבר, מס' 2, שו' 12, 35, ומס' 3, שו' 13, 38.

שפירושו "הסכם" (עדי מופיעה במשמעות זו בארמית עתיקה) ו"שבועה" (מן השורש י'מ'א'?)⁴⁴. תרגום זה מסופק וקשה לדעת את הפירושו המדויק לפי ההקשר. שו' 20 קטועה ברובה ומן המלים הראשונות בשו' 30 "ויתוב ויהוא לה מן כען..." אפשר להניח שמדובר על נכסים שישובו לידי מקימו וייכללו במשכון. המשך שו' 30 ממשיך את הפסקה הזאת המסתיימת בסוף השורה במלים "ובכל אתר [כ]לה" (ובכל מקום, כולו').

בסוף פירוט המשכון מופיעה פסקה מסכמת (שו' 4-5, 31-33) הבאה לכסות את כל הנכסים שלא נזכרו ברשימה. היא פותחת במלים "וכל מנדעם זעיר ושגיא". פסקה זו מופיעה גם ברוב שטרות המכר הנבטיים מנחל חבר ובשטר המתנה הארמי⁴⁵, ובערבית, בשטרות ערביים מימי הביניים⁴⁶, ונוסח דומה מופיע ביוונית בשטר יווני מס' 5 מנחל חבר⁴⁷. בהמשך יש משפט זיקה שחלקו חסר וחלקו אינו מובן ויש בו עירוב של מלים ארמיות וערביות: "די חזה ויחזא לה שמש וחנה טלל... גרו/וח חנה וחלץ ותעין ועד/רי ומותו די לה על אנפי ארעא ותחות שמיא" (בתרגום מילולי: 'שראוי ושי(היה) ראוי לה/ו, (ב)שמש... ונטיית צל, הרס? לביטול? אפציעה? וחילוף ופירוט ו... שלה/ו על פני הארץ ותחת השמים'). הצירוף "וחנה טלל" הוא כנראה ניגוד ל"שמש" – טלל פירושו 'צל' (בארמית, ובערבית ט'ל) – אבל פירוש המלה "חנה" אינו ודאי והיא אולי מהשורש הערבי חני ('לנטות', 'לפנות'⁴⁸). המלה "גרו/וח" (קריאת האות השנייה אינה ודאית) היא אולי המלה הערבית גוח ('ביטול', 'הרס') או גַרַח ('פציעה'). המלה שאחרי כן לא נתפענחה. בפסקה זו מסתיים פירוט המשכון שערכו (שו' 6, 33-34) "דמי כסף סלעין תלת מאה כלא משכון".

הצהרת מהימנות וערבות (שו' 6, 34-35): הפסקה "ח... מהימנין על כדי דנה" (תרגום מילולי: '...מהימנים על כאשר זה') אינה ברורה לחלוטין. בשו' 6 מופיעה אחרי כן ככל הנראה המלה "חרם" (בשו' 8 מופיע הצירוף "חרם שמיא" במשפט מקוטע ולא ברור). אנו מניחים (בהסתייגות) שהמלה "מהימנין" יכולה להתייחס לערבים שהם מהימנים בעניין פירוט המשכון והכסף. בשו' [6]-7, 35 מתחילה פסקת הערבות במלים "[וערב מקימו דנה בר] עותאלהי וערב עבדעמי/נו דנה בכול די עלא כתיב".

התחייבות? (שו' 7-8, 36-38). כאן מתחילה הצהרה הכתובה בגוף ראשון בשם מקימו ובשם עבדעמי/נו הפותחת במלה "ואנחנה". ייתכן שזו פסקת הקנס למקרה שהחוב לא יפרע במועד. רוב הפסקה חסר, אבל אחרי השמות מופיעות המלים "ברא מן אצל וחלף" ('חוץ מעיקר ותמורה') ואולי הכוונה היא לתוספת כלשהי. הפסקה מסתיימת במלה "נ/בשילין" ('בשלים' / 'נשולים') שקריאתה ומשמעה אינם ברורים בהקשר זה.

הטיפול בשטר וקשירתו (שו' 8, 38). מלות המפתח כאן הן "וטריק" ו"כחליקת טריקה". היות שזהו שטר כפול, מקושר, מופיעה עדות על הטיפול בו וקשירתו כנוהג "וטריק שטרא דנה על ידהם כחליקת טריקה" ('וטופל/נקשר השטר הזה על ידם כנוהג הטיפול/הקשירה'). המלה הערבית טריק, ובנקבה טריקה, פירושה 'דרך' וגם 'נוהל'. השורש ט'ר'ק' משמש גם במשמעות של 'קשירה'. והפועל 'טרקת' (שו' 47) המתייחס לאמתאיסי אולי פירושו 'טיפול' לפי הנוהג' ולא ברור מה היה חלקה שהרי נאמר קודם שמקימו ועבדעמי/נו טיפלו או קשרו את השטר.

פירעון מוקדם? (שו' 39-42). בחלק התחתון מופיעה פסקה נוספת בארמית, שחלקה קטוע המתחילה במלים "והן יחשח על פרעונה" ('ואם יצטרך לפרעונו'). אפשר להציע תרגום משוער של המלים הבאות (ראו לעיל, בתרגום השטר), אבל היות שהפסקה מקוטעת ואין לה מקבילות הפירושו הוא בגדר השערה. "יחשח"⁴⁹ יתפרש

⁴⁴ ההשלמה היא לפי שו' 33. היות שהמלה ל"שבועה" בארמית היא מומא (ראו למשל לעיל, הערה 12, כרך ב', קונקורדנציה, עמ' 91, בתעודה מס' 2, שו' 32 ומס' 3, שו' 38), התרגום של מלה זו כאן מסופק.

⁴⁵ ראו לעיל, הערה 4, כרך ב' קונקורדנציה, עמ' 51.

⁴⁶ ראו למשל G. Khan, *Arabic Legal and Administrative Documents in the Cambridge Genizah Collections* (Cambridge 1993), p. 43

⁴⁷ קטע a, טור 1, שו' 11-12. ראו N. Lewis, *The Documents from the Bar-Kokhba Period in the Cave of Letters – Greek Papyri, Judean Desert Studies 2* (Jerusalem 1989), p. 37

⁴⁸ השו"כ "כצל נטוי" בתהלים קב:12

⁴⁹ ראו דניאל ג:16, עזרא ו:9; ז:20). הפועל קרוב לאכדית ḥšāhu

במקרה זה כמתייחס לשטר, כלומר, אם יהיה צורך לפרוע את השטר מסיבה כלשהי. "לקבלה" (לעומתו⁵⁰ [לפי השטר] או 'לקבלו' [לקבל אותו]). "די יפרע תלת שלטונא" (שייפרע שלישי [מה שב]רשות[ו]). לחלופין זו אולי המלה הערבית קַבְלַ' (לפני') עם כינוי הנסתר, אבל אז למ"ד אולי מיותרת. "תלת" כאן הוא כנראה 'שליש' (ת'לת') ולא 'שלוש'. "שלטונא" יכולה להתפרש כאן כ(מה שב)רשות(ו/ה)', כלומר, הנכסים שברשותו. "וכל דרא ונפקה די תתדרא ותנפק [...]"] ('וכל החזרה? [הכנסה?] והוצאה שתוחזר ותוצא [...]) – ההמשך קטוע. "דרא" יכולה אולי להתפרש מן השורש ד'ו'ר' ('לסובב', ומכאן 'לחזור')? ובהקשר זה אולי הכוונה היא להחזרת הכסף או הנכסים. "נפקה" משורש נ'פ'ק' ('לצאת') משמעה כאן 'הוצאה'. שו' 41 קטועה. בשו' 9 ו-42 מסתיימת הפסקה במלים "כדי לכי אנתי אמתאיסי זא בכל כל די בשטרכי דנה" ('כאשר לך, את, אמתאיסי הזאת, בכל [מה] שבשטרך הזה') ואפשר לשער שהכוונה היא שכותבי השטר מתחייבים לפני אמתאיסי על כל מה שכתוב בו.

חלק למלך: (שו' 9-10, 42-43) "ולמראנא רבאל מלכא כות"51 ('ולאדוננו רבאל המלך כמו כן). פסקה כזאת מופיעה בתעודות ובכתובות נבטיות וכן בשטר המתנה (תעודה מס' 7) מנחל חבר. חלק השייך למלך - "וחלק מראנא" - נזכר ברשימת קרקעות על אוסטרקון ארמי מאידומיאה⁵².

תוקף השטר: (שו' 43-45) השטר תקף "עד עלם" וכותבי השטר מתחייבים לגביו לכל מי שיחזיק בשטר. המלה "ואחריה" פירושה אולי "יורש" (היורש החוקי)⁵³ "ואנוש" ('אדם' [כלשהו]) "די שטרא דנה יחסן" ('שיחזיק בשטר הזה'), המלה "יחסן" היא צורת אפעל משורש ח'ס'ן' ('להיות חזק') ופירושה 'להחזיק כירושה', 'לנחול'⁵⁴. המלה "מלמיה" לא נתפרשה עדיין באופן משכנע⁵⁵. "למאחד" ו"אחד" פירושים כנראה "לאחוז" ו"אוחז". המשפט שבשו' 44 תורגם מילולית אבל המשמעות אינה ברורה.

? בשו' 10 ו-45 מופיעה פסקה המסיימת את גוף השטר. אותה פסקה מופיעה לפני החתימות בסוף השטרות הנבטיים מנחל חבר, מס' 2, 3 ו-4⁵⁶ ונחל צאלים⁵⁷ ואינה מוכרת ממקום אחר. היות שיש לפחות שתי אפשרויות לקריאת כמה מלים בפסקה זו, קשה לומר אם יש לפרש את המלים הללו על פי הערבית או על פי הארמית. כך המלה "מתנו" יכולה להתפרש על פי השורש הארמי מ'ת'ן' ('לעכב')? או על פי הערבית מ'ת'ן' ('לחזק', 'לאשר')?. הקריאה "שהדיה" ("העדים") אינה ודאית כי ברוב ההיקרויות של המלה נראות רק ארבע אותיות ולא חמש. את המלה האחרונה אפשר לקרוא "יתנו" או "כתבו". לחלופין אפשר לפרש את המלה הראשונה "ולא" מן הערבית ולא ('תוכף') ואת המלה שאחרי כן כשם עצם מ'ת'ן' שמשמעו בערבית 'גוף השטר'. **נספח לשטר:** בשו' 46-52 יש תוספת (מקוטעת) שאינה מופיעה בחלק העליון ונוגעת למלווה, אמתאיסי, ולהסכמתה לעיקרי השטר – התאריך, סכום ההלוואה וערך המשכון, ואי פרעון השטר במועדו. גם נאמר שביום ההוא אמתאיסי טיפלה או קשרה ("טרקת") את השטר. פרט זה אולי מעיד על כך שהיא הייתה שותפה להכנת השטר. ספק אם המלה "עליהם" היא חלק מהצירוף "איתי עליהם" ('הם חייבים') כי בתעודות ממדבר יהודה בדרך כלל מופיע הצירוף "איתי(י) עם"⁵⁸. היות שהשטר הזה ייחודי, קשה להשלים את החלק החסר מן

⁵⁰ ראו למשל, לעיל, הערה 4, כרך ב', קונקורדנציה, עמ' 88-89, את הביטוי "לקבל דך" (לעומת ההוא, 'לפיו')
⁵¹ המלה "כות" בנויה כמו המלה "לות" ('אצל') ופירושה 'כמו' בתוספת תי"ו (בעברית 'קמות').

⁵² ISAP 2543=JA267; ראו A. Yardeni, The Aramaic Ostraca from Idumea in the Collection of Yemima and David Jeselsohn (שם זמני)

⁵³ השוו למלים "מן אחרוהי", למשל בתעודה נבטית מס' 2 מנחל חבר שו' 16 ועוד (לעיל, הערה 4, כרך ב' קונקורדנציה, עמ' 5-6. תרגום חלופי – 'ואחראי' (ראו לעיל, שם, עמ' 5) נראה פחות מתאים לאור ההמשך.

⁵⁴ ראו לעיל, הערה 4, כרך ב' קונקורדנציה, עמ' 56

⁵⁵ המלה נגזרת אולי משורש ערבי למא (ראו Lane 2671-2672) (ראו לעיל, הערה 1, עמ' 199).

⁵⁶ ראו לעיל, הערה 4, כרך ב', קונקורדנציה, עמ' 102-103.

⁵⁷ ראו לעיל "מהות השטר" ובהערה 5.

⁵⁸ ראו לעיל, הערה 4, כרך ב' קונקורדנציה, עמ' 7.

הסיפא של משפט התנאי "די הן לא יפרעון כדי בה אנתי חיא ומהימנה די" ('שאם לא יפרעו כאשר בו, את חיה ומהימנה ש").

החתימות: שבעה אנשים חתמו את שמותיהם על השטר פעמיים: הלווה – מקימו, והערב עבדעמי/נו, ארבעה עדים (רק אצל שנים מהם מופיעה המלה 'שהד' ['עד'] ורק בצד הפנים [שו' 55 ו-58]), ולבסוף חתם הסופר חורו בר עותו. לכל העדים שמות ערביים. המלים שאחרי השמות ("על נפשה כתבידה", "שהד", "כתבה") נוספו כנראה על ידי הסופר כפי שמעיד הדמיון באותיותיהן (בצד הפנים רוב השורות קרועות) והמסקנה הזאת היא על פי החתימות בגב השטר.
